त्रिलोपे च समागता ॥ २२ ॥

यथा—

'राजते मृगलोचना ।'

अत्र मृगस्य लोचने इव चञ्चले लोचने यस्या इति समासे उपमाप्रतिपादकसाधारणधर्मोपमानानां लोपः ।

तेनोपमाया भेदाः स्युः सप्तविंशतिसंख्यकाः ।
पूर्णा षड्विधा लुप्ता चैकविंशतिविधेति मिलित्वा सप्तविंशतिप्रका-

---

दिति । अनुशासनाभावादित्यर्थः ॥ त्रिलोपे धर्मोपमानेवादिलोपे ॥ समास इति । अत्र लोचनपदस्यैव समासे लोपो विहितः । अन्ययोस्तु गम्यमानत्वम् ॥ तेनेति । उक्तप्रकारप्रपञ्चेनेत्यर्थः । एकविंशतिविधेति । धर्मलोपे दश, उपमा-

---

1. मृगलोचनेति । मृगलोचने इव लोचने यस्या इति विग्रहे 'सप्तम्युपमानपूर्वपदस्य बहुव्रीहिरुत्तरपदलोपश्च' इति वार्तिकेन बहुव्रीहौ उपमानवाचके 'मृगलोचने' इति सप्तम्यन्ते पूर्वपदे 'लोचने' इत्युत्तरपदस्य लोपः । एवं च लोचनेत्युपमानस्यानुशासनिक-इवशब्द-चञ्चलत्वलक्षणसाधारणधर्मयोश्चेच्छिको लोप इति त्रिलोपे समासगा । यद्यप्यत्र लोचनपदस्यैवोपमानवाचकत्वं तथाप्यवयवधर्मेण समुदायस्य व्यपदेशान्मृगलोचनपदस्योपमानपूर्वपदत्वमवधेयम् । 'अनेकमन्यपदार्थे' इति सूत्रेण समानाधिकरणानामेव बहुव्रीहिविधाने क्वचिदुत्तरपदलोपार्थं क्वचिद्व्यधिकरणानामपि बहुव्रीहिविधानार्थमुत्तरपदलोपार्थं च 'सप्तमी–' इत्यादिवार्तिकारम्भः । तत्र सप्तमीपूर्वपदस्य यथा—कण्ठेस्थः कालोऽस्य कण्ठेकालः । 'अमूर्धमस्तकात्–' इति सप्तम्या अलुक् । पदयोः सामानाधिकरण्याद् बहुव्रीहौ सिद्धेऽप्युत्तरपदलोपार्थम् । उपमानपूर्वपदस्य यथा—उष्ट्रमुखमिव मुखमस्य उष्ट्रमुखः । अवयवधर्मेण समुदायस्य व्यपदेशाद् उष्ट्रस्योपमानतेत्युपमानपूर्वं उष्ट्रमुखशब्दः उपमानोपमेयवृत्तित्वात्पदयोर्वैयधिकरण्यमिति बहुव्रीह्यर्थमुत्तरपदलोपार्थं च वचनमिति भाष्यकैयटयोः स्पष्टम् । मृगपदस्य तल्लोचने लक्षणेति मते तु नेदमुदाहरणम् ॥

2. एकविंशतिविधेति । प्रायोऽभिप्रायमेतत् । तथाहि—'कोकिल इवालपति कोकिलालापिनी' इत्यत्र 'कर्तर्युपमाने' इति णिनिप्रत्यये, 'चञ्चा पुरुषः सोऽयं यः स्वहितं नैव जानीते' इत्यत्र चञ्चा तृणपुरुष इवेत्यस्मिन्नर्थे 'इवे प्रतिकृतौ' इति कन्प्रत्यये 'लुम्मनुष्ये' इति लुब्विधाने, 'आह्लादि वदनं तस्याः शरद्राकाशशाङ्कति' इत्यत्र आचारक्विपि पदान्तरेण प्रतिपादिते समाने धर्मेऽपि वाचकलुप्ता संभवति । 'यच्चोराणामस्य च समागमो यच्च तैर्वधोऽस्य कृतः । उपनतमेतदकस्मादासीद्वत काकतालीयम् ॥' इत्यत्र काकतालशब्दौ वृत्तिविषये काकतालसमवेतक्रियावर्तिनौ । तेन काकागमनमिव तालपतनमिव काकतालमितीवार्थे 'समासाच्च तद्विषयात्' इति ज्ञापकात्सुप्सुपेति समासः । उभयत्रोपमेयं क्रमेण देवदत्तागमनं चोरसमागमश्च । तेन देवदत्तचोरसमागमः काकतालसमागमसदृश इति फलति । ततः 'काकतालमिव काकतालीयम्' इति द्वितीयस्मिन्निवार्थे